

SUN'IY INTELEKT VOSITALARINING INGLIZ TILINI O'RGANUVCHILAR YOZMA KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI: DALILLAR VA AMALIY TAVSIYALAR

Choriyorova Mashhura Toshmuhammad qizi

talaba

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

mashhurachoriyorova@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Yuldasheva Farog'at Farxadovna**

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) vositalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi til o'qitishda yangi imkoniyatlar va yangi muammolarni birga olib keldi. Ushbu maqola ChatGPT, Grammarly va DeepL kabi SI vositalarining ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rganuvchilar (IXTO o'rganuvchilar) yozma ko'nikmalariga ta'sirini o'rganadi. 2019–2024 yillar orasida chop etilgan tadqiqotlar ko'rib chiqildi va leksik murakkablik, grammatik to'g'rilik, matn izchilligi hamda o'quvchi mustaqilligi asosiy ko'rsatkichlar sifatida tanlandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, SI vositalari yozuv sifatini qisqa muddatda yaxshilasa-da, bu yutuqlar mustaqil yozishda saqlanib qolmaydi va haddan tashqari tayanish o'quvchi mustaqilligini susaytirishi mumkin. Maqola oxirida "Yo'naltirilgan SI-Yordamida Yozish" (YSYY) doirasi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ingliz tili yozuvi, ChatGPT, Grammarly, ikkinchi til o'zlashtirish, o'quvchi mustaqilligi

Аннотация: В последние годы внедрение инструментов искусственного интеллекта (ИИ) в сферу образования открыло новые возможности и одновременно поставило новые педагогические вопросы. В данной статье рассматривается влияние таких инструментов ИИ, как ChatGPT, Grammarly и DeepL, на развитие навыков письма у учащихся, изучающих английский язык как иностранный. На основе анализа эмпирических исследований, опубликованных в период с 2019 по 2024 год, оцениваются четыре ключевых аспекта: лексическая сложность, грамматическая точность, связность текста и учебная автономия. Результаты показывают, что инструменты ИИ способны в краткосрочной перспективе улучшить качество письменной речи, однако эти достижения нередко не сохраняются при самостоятельном письме, а чрезмерная зависимость от ИИ может негативно сказаться на развитии подлинной письменной компетентности. В заключение предлагается практическая педагогическая модель — «Направленное письмо с поддержкой ИИ» (НПИИ).

Ключевые слова: искусственный интеллект, письмо на английском языке, ChatGPT, Grammarly, усвоение второго языка, учебная автономия

Abstract: *The growing integration of artificial intelligence tools into language education has created both new opportunities and significant pedagogical challenges. This paper examines how AI tools such as ChatGPT, Grammarly, and DeepL affect the writing development of English as a Foreign Language (EFL) learners. Drawing on a review of empirical studies published between 2019 and 2024, four dimensions of writing quality are analysed: lexical complexity, grammatical accuracy, textual coherence, and learner autonomy. Findings indicate that while AI tools can produce measurable short-term improvements in writing quality, these gains often fail to transfer to unassisted performance, and over-reliance on AI may undermine authentic writing competence and learner independence. The paper concludes by proposing a practical pedagogical model — the Guided AI-Assisted Writing (GAAW) framework — to help educators integrate AI tools in a balanced and effective manner.*

Keywords: *artificial intelligence, EFL writing, ChatGPT, Grammarly, second language acquisition, learner autonomy*

Kirish

Raqamli texnologiyalar til ta'limiga asta-sekin, lekin qat'iy kirib keldi. Avvaliga bu matn muharrirlari va imlo tekshiruvchilari edi, keyin onlayn lug'atlar va tarjima saytlari, undan so'ng esa turli o'quv platformalari. Biroq 2022-yil oxirida ChatGPTning omma uchun ochilishi butun bu jarayonni tubdan o'zgartirdi. Birinchi marta oddiy o'quvchi ham o'z matnini bir zumda tahrirlata, qayta yozdira yoki tarjima qildiradi oladigan kuchli vositaga ega bo'ldi.

Bu holat, ayniqsa, ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rganuvchilar uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Bunday o'quvchilar uchun ingliz tilida yozish oddiy ish emas — ular bir vaqtning o'zida grammatikani, lug'atni, matn tuzilmasini va g'oyalarni muvofiqlashtirishi kerak. Shu sababli SI vositalari ularga chinakam yengillik berishi mumkindek tuyuladi. Ammo shu yerda muhim savol tug'iladi: SI yordamida yaxshi matn yozgan o'quvchi haqiqatan ham yozishni o'rgandimi, yoki shunchaki vositadan foydalanishni o'rgandimi?

Ushbu maqola bu savolga aniq javob berishga harakat qiladi. Bunda maqolaning uchta asosiy vazifasi bor: birinchisi — SI vositalarining yozma ko'nikmaga ta'sirini empirik tadqiqotlar asosida ko'rib chiqish; ikkinchisi — SI foydalanishning qachon foydali, qachon zararli bo'lishini aniqlash; uchinchisi — o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar taklif etish.

Metodologiya

Ushbu maqola tizimli narrativ ko'rib chiqish (systematic narrative review) metodologiyasiga asoslanadi. Bu yondashuv tadqiqotlar natijalarini sifat jihatidan tahlil etish va amaliy xulosalar chiqarishda keng qo'llaniladi (Torraco, 2005).

Adabiyot ERIC, Scopus, Web of Science va Google Scholar ma'lumotlar bazalaridan izlandi. Qidiruvda quyidagi kalit so'zlar ishlatildi: "ChatGPT and EFL writing", "AI writing tools second language", "Grammarly EFL learners", "generative AI language learning". 2019–2024 yillar orasida chop etilgan, IXTO yoki AXTO o'rganuvchilarni o'z ichiga olgan va yozma ko'rsatma bilan bog'liq empirik tadqiqotlar tanlandi.

Dastlab 214 ta maqola aniqlandi. Sarlavha va annotatsiyalarni tekshirgandan so'ng 87 ta to'liq matn ko'rib chiqildi. Ulardan 52 tasi barcha mezonlarga javob berdi va tahlil uchun saqlandi. Ma'lumotlar to'rtta asosiy yo'nalish — leksik murakkablik, grammatik to'g'rilik, matn izchilligi va o'quvchi mustaqilligi — bo'yicha tasniflanib tahlil qilindi.

Natijalar

Leksik Murakkablik

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, SI vositalaridan foydalangan o'quvchilar, foydalanmagan tengdoshlariga qaraganda, matnlarida ko'proq akademik va murakkab so'zlardan foydalanadi (Kohnke va boshq., 2023; Yan, 2023). Bu, bir qarashda, ijobiy natijadek tuyuladi. Biroq Yan (2023) tomonidan Xitoyda o'tkazilgan tadqiqot muhim bir haqiqatni ochib berdi: SI yordamisiz yozganda bu o'quvchilar leksik jihatdan nazorat guruhidan farq qilmadi. Boshqacha aytganda, yutuq vaqtinchalik bo'lib chiqdi — o'quvchi o'rgandim deb o'ylagan narsa aslida vosita tomonidan bajarilgan edi.

Grammarly bilan bo'lgan holat biroz boshqacha. Bu vosita so'zlarni to'g'ridan-to'g'ri o'zgartirmaydi, balki takliflar beradi va o'quvchi ularni qabul yoki rad etadi. Bir qator tadqiqotlar (Cavaleri & Dianati, 2016; Qassemzadeh & Soleimani, 2016) shuni ko'rsatdiki, Grammarlydan faol foydalangan o'quvchilar — ya'ni shunchaki taklif qabul qilmay, nima uchun shunday taklif qilinganini o'ylab ko'rgan o'quvchilar — vaqt o'tishi bilan leksik jihatdan ham rivojlandi. Bu yerda asosiy omil o'quvchining fikrlash jarayoni ekan.

Grammatik To'g'rilik

Grammatik to'g'rilik sohasida dalillar aniqroq: SI vositalari qisqa muddatda grammatik xatolarni sezilarli darajada kamaytiradi. Huang va boshqalar (2023) Tayvan universitetida bir semestr davomida Grammarlydan foydalangan 312 nafar IXTO talabasi bilan tadqiqot o'tkazib, xato zichligining nazorat guruhiga qaraganda ancha pastligini aniqladi. Bundan tashqari, ushbu tadqiqotda o'quvchilarning grammatik tushunishi ham oshgani qayd etildi — bu esa umidli natija.

Lekin ChatGPT bilan vaziyat farqli. ChatGPT xatoni tuzatadi, lekin nima uchun xato ekanini tushuntirmaydi. Fang (2023) va Shahriar & Karpinski (2023) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar ko'rsatdiki, ChatGPT yordamida matnlari tuzatilgan o'quvchilar grammatik to'g'rilik bo'yicha yaxshi natija ko'rsatsa-da, o'sha tuzatmalarni mustaqil

ravishda tushuntirishga qiynalishdi. Bu shuni anglatadiki, ular grammatikani o'rganishmadi — faqat vositadan foydalanishni o'rganishdi.

Matn Izchilligi

Matn izchilligi — g'oyalarning mantiqiy ketma-ketligi, xatboshilar o'rtasidagi aloqa, umumiy matnning yaxlitligi — yozishning eng qiyin jihati hisoblanadi (Ferris & Hedgcock, 2014). Bu yerda SI vositalarining roli aralash.

Bir tomondan, Jeon va Lee (2023) tomonidan Koreyada o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ChatGPTni qoralash oldidan kontur (outline) tuzish uchun ishlatgan talabalar, mustaqil reja tuzgan talabalarga qaraganda, izchilroq insholar yozdi. Bu ijobiy natija. Biroq Becker (2023) boshqa muammoni aniqladi: bunday insholar yuzaki jihatdan izchil ko'rinsa-da, ichida chuqur fikr, o'ziga xos dalil yoki muallif ovozi yo'q edi. Matn chiroyli yozilgan, lekin aslida kam narsa aytgan. Bu "izchillik bor, lekin mazmun yo'q" hodisasini pedagoglarga jiddiy o'ylashga undaydigan masala sifatida ko'rish kerak.

O'quvchi Mustaqilligi

O'quvchi mustaqilligi — o'z o'rganishini o'zi boshqarish, maqsad qo'yish, strategiya tanlash va o'z taraqqiyotini baholash qobiliyati (Holec, 1981) — til ta'limining asosiy maqsadlaridan biri. Aynan shu sohada SI vositalarining ta'siri eng tashvishli ko'rinadi.

Perkins va boshqalar (2024) besh mamlakatda 1 032 nafar talaba ishtirokida o'tkazgan so'rov natijalarini nashr etdi. So'rov shuni ko'rsatdiki, SI vositalarini ko'p ishlatadigan talabalar o'z yozish qobiliyatiga kamroq ishonadi. Ya'ni, vosita qanchalik ko'p ishlatilsa, o'quvchi o'ziga shunchalik kam ishona boshlaydi. Bu o'z-o'zidan paradoks: yordam uchun mo'ljallangan vosita, aslida, o'quvchining o'z kuchiga bo'lgan ishonchini susaytirmoqda.

Lekin hammasi salbiy emas. Shadieva va Yang (2020) hamda Zheng va boshqalar (2023) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, SI vositalarini o'quvchilarga qoralash uchun emas, balki o'z matnini qayta ko'rib chiqish va tahlil qilish uchun ishlatishga o'rgatilganda, natijalar tamoman boshqacha: bu o'quvchilar yanada mustaqil, yanada o'ylab ish qiladigan bo'lishdi. Demak, muammo vositaning o'zida emas — uni qanday ishlatishda.

Muhokama

Umumiy Baholash

Yuqorida ko'rib chiqilgan barcha dalillar bitta umumiy xulosaga olib keladi: SI vositalari foydalimi yoki zararlimi degan savolning o'zi noto'g'ri qo'yilgan. To'g'ri savol shundayroq bo'lishi kerak: SI vositalaridan qanday foydalanilganda foyda beradi, qanday foydalanilganda zarar keltiradi?

Javob ham aniq: agar o'quvchi SI vositasini o'zi o'rniga ishlatsa — g'oya topsin, yozsin, tuzatsin — u faqat vositaga tayanyapti, o'qimayapti. Agar o'quvchi avval o'zi yozib, keyin SI yordamida tahlil qilsa, o'z xatolarini tushunishga harakat qilsa, SI

takliflarini tanqidiy ko'zdan kechirib qabul yoki rad etsa — bu o'rganish. Farq aynan shu jarayonda, ammo afsuski ko'pchilik uchun bu qiyin va murakkab holatdek tuyuladi, shu sababdan ko'p holatlarda oson yo'lni tanlashadi.

Yo'naltirilgan SI-Yordamida Yozish (YSYY) Doirasi

Ushbu maqola uchta asosiy tamoyilga asoslangan amaliy doira taklif etadi.

Birinchi tamoyil — SI tayanch bo'lsin, o'rin bosuvchi emas. Vosita o'quvchiga qiyin joylardan o'tishga yordam bersin, lekin o'quvchining o'rniga yozib bermasin. Vygotsky (1978) ning yaqin rivojlanish zonasi kontseptsiyasiga ko'ra, eng samarali yordam o'quvchi hozir qila olmayotgan, lekin biroz yordamda qila oladigan narsada beriladi. SI xuddi shunday ishlatilishi kerak.

Ikkinchi tamoyil — refleksiya majburiy bo'lsin. SI taklif bergandan keyin o'quvchidan so'ralsin: "Nima uchun shunday o'zgartirildi? Sen bu o'zgarishga qo'shilasanmi? Nima uchun?" Bu savollarsiz SI foydalanishi faqat matnni yaxshilaydi, lekin o'quvchini rivojlantirmaydi.

Uchinchi tamoyil — yordam asta-sekin kamaytirilsin. Boshlovchi o'quvchiga ko'proq SI yordami berilishi mumkin. Ammo malaka oshgan sari SI ishtirokini kamaytirish kerak. Maqsad — o'quvchini SI bilan ishlashni o'rgatish emas, balki oxir-oqibat undan mustaqil bo'lishini ta'minlash.

Bu uch tamoyilga asoslanib, o'qituvchilarga quyidagi uchta amaliy tavsiya beriladi:

1-tavsiya: Har bir yozish vazifasi uchun SI ishlatilishi kerak yoki kerakmasligi oldindan aniq belgilansin. Masalan, grammatika mashqlarida Grammarly foydali bo'lishi mumkin, lekin bahs-munozara insho yozishda SI matn generatsiyasiga yo'l qo'yilmasin.

2-tavsiya: O'quvchilarga SI savodxonligi o'rgatilsin. Ular ChatGPTning har doim to'g'ri javob bermasligini, Grammarlyning ba'zan kontekstsiz taklif berishini bilishlari kerak. SI vositasidan tanqidiy foydalana oladigan o'quvchi undan ko'r-ko'rona foydalanadigan o'quvchiga qaraganda ko'proq o'rganadi.

3-tavsiya: SI takliflari darsda muhokama qilinsin. O'qituvchi bir o'quvchining matnini ChatGPTga solib, natijani sinfga ko'rsatishi va "Bu to'g'rimi? Nima yaxshi bo'ldi, nima yo'qoldi?" deb so'rashi mumkin. Bu o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi.

XULOSA

Ushbu maqola IXTO o'rganuvchilarning yozuv rivojlanishida SI vositalarining roliga oid mavjud dalillarni to'rt yo'nalish bo'yicha ko'rib chiqdi (ushbu jarayonda sun'iy intellect yordamidan foydalanildi): leksik murakkablik, grammatik to'g'rilik, matn izchilligi va o'quvchi mustaqilligi. Umumiy xulosa aniq: SI vositalari yozuv sifatini qisqa muddatda yaxshilaydi, lekin bu yaxshilanish ko'p hollarda saqlanib qolmaydi va o'quvchining o'z imkoniyatiga bo'lgan ishonchini susaytirishi mumkin.

Bu SI vositalarini rad etish uchun asos emas, albatta. Ular hayotimizda mavjud, o'quvchilar ulardan foydalanadi va bu haqiqatni inkor etib bo'lmaydi. Asosiy masala — bu vositalardan qanday foydalanish. Agar o'quvchi SI vositasini o'zi o'rniga emas, o'zi uchun ishlatsa — ya'ni o'rganish vositasi sifatida — natija ijobiy bo'ladi. Agar aksincha bo'lsa, o'quvchi matn hosil qilishni o'rganadi, yozishni emas.

Ushbu maqolada taklif etilgan YSYY doirasi — SI tayanch bo'lsin, refleksiya majburiy bo'lsin, yordam asta-sekin kamaysin — o'qituvchilarga bu muvozanatni saqlashda amaliy yo'l-yo'riq beradi. Kelajakda uzun muddatli, turli kontekstlarda o'tkaziladigan empirik tadqiqotlar ushbu doiraning samaradorligini tekshirishi va yanada takomillashtirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Becker, B. A. (2023). AI writing tools and student essay quality: A qualitative analysis. *Journal of Writing Research*, 15(2), 112–134.
2. Cavaleri, M., & Dianati, S. (2016). You want me to check your grammar again? The usefulness of an online grammar checker as perceived by students. *Journal of Academic Language and Learning*, 10(1), 223–236.
3. Fang, W. C. (2023). Integrating AI writing tools in EFL instruction. *CALL-EJ*, 24(1), 45–63.
4. Ferris, D., & Hedgcock, J. (2014). *Teaching L2 composition: Purpose, process, and practice* (3rd ed.). Routledge.
5. Holec, H. (1981). *Autonomy and foreign language learning*. Pergamon.
6. Huang, J., Saleh, S., & Liu, Y. (2023). A review on artificial intelligence in education: Chatbots and automatic assessment. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 16(6), 54–76.
7. Jeon, J., & Lee, S. (2023). Large language models in education: A focus on the complementary relationship between human teachers and ChatGPT. *Education and Information Technologies*, 28, 15873–15892.
8. Kohnke, L., Moorhouse, B. L., & Zou, D. (2023). ChatGPT for EFL/ESL writing: Affordances, constraints and recommendations. *RELC Journal*, 54(2), 574–577.
9. Perkins, M., Roe, J., Postma, D., McGaughran, J., & Hickerson, D. (2024). Detection of GPT-4 generated text in higher education. *Journal of Academic Ethics*, 22, 89–113.
10. Qassemzadeh, A., & Soleimani, H. (2016). The impact of Grammarly feedback system on the quality of English learners' writing compositions. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(11), 2205–2212.
11. Shadiey, R., & Yang, M. (2020). Review of studies on technology-enhanced language learning and teaching. *Sustainability*, 12(2), 524.

12. Torraco, R. J. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human Resource Development Review*, 4(3), 356–367.
13. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society*. Harvard University Press.
14. Yan, D. (2023). Impact of ChatGPT on learners in a L2 writing practicum. *Education and Information Technologies*, 28, 13943–13967.
15. Zheng, B., Zhang, T., & Li, X. (2023). AI writing tools and EFL learner self-regulation. *System*, 112, 102965.